

Бојан М. Томић¹
Универзитет у Београду
Институт за мултидисциплинарна истраживања

Милица М. Томић²
Универзитет у Београду

ЂОРЂЕ СТАНОЈЕВИЋ И НАСЛЕЂЕ³

У раду је синтетизовано деловање професора Ђорђа Станојевића на пољу бележења и очувања наслеђа. Обухваћене су његове практичне активности у виду документовања и промовисања историјског, православног, културног, природног и музичког наслеђа, и став који је исказао о овој теми. Станојевић је имао руководећу улогу у Београдском певачком друштву, формирао је богату фото-документацију српских православних светиња, вароши, ношњи и пејзажа, и радио је на припреми текстова за годишње календаре. Заступао је у јавном обраћању став о неопходности заштите и значају наслеђа. Начин на који га као заступника народа перципира песник Јован Јовановић Змај корелира са његовим активностима. Резултати рада ове значајне личности из друге половине 19. и првих деценија 20. века показатељ су споја културног, историјског и научног наслеђа.

Кључне речи: Ђорђе Станојевић, српско наслеђе, историја фотографије, Београдско певачко друштво

Увод

Ђорђе Станојевић (Неготин, 1858 – Париз, 1921) је завичајац и савременик Николе Пашића (1845–1926) и Стевана Мокрањца (1856–1914). Рођен почетком друге половине 19. века, као и војвода Степа Степановић (1856–1929) и Живојин Мишић (1855–1921) припадао је генерацији која је доживела и учествовала у шест ратова: два против Турака, једном против Бугара, два балканска и Великог рату.⁴ Станојевић је био декан

1 bojantomic@imsi.rs

2 tomic.milica.bg@gmail.com

3 Рад је подржало Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор бр. 451-03-68/2020-14/200053).

Идеја о истраживању односа професора Ђорђа Станојевића према културном наслеђу предложена је за тему будућег истраживања на скупу *Византијско-словенска членија II* на Универзитету у Нишу, 24. новембра 2018. године у саопштењу „Примери тежњи за веродостојним сагледавањем личности из историје науке, образовања и културе” аутора Бојана Томића и Милице Томић. Иницијална идеја у којој је акценат стављен на културно наслеђе накнадно је проширена на истраживање односа према свим врстама наслеђа.

4 Ово је запажање историчара Небојше Дамјановића из Историјског музеја Србије (*Radio Elementi* 2018).

Филозофског факултета, ректор Универзитета у Београду током периода Великог рата, као и директор Опсерваторије Велике школе (1899–1900).⁵ Овај сведок још једне за српски народ тешке епохе успео је да допринесе напретку земље на многим пољима. Учествовао је у унапређивању просвете, науке (Томић, Томић 2019), индустрије и енергетике, сматрајући да тиме поставља темељ будућег развоја Србије. Аутор је прве књиге о делу Николе Тесле на српском језику *Никола Тесла и његова открића* из 1894. године, у којој је приказао његове проналаске (Stanojević 1894b). Како током периода мира, тако и у ратним временима, био је наклоњен хари­ тативној делатности, користивши напредно знање за остварење својих визионарских пројеката. Један од таквих пројеката је акција изградње типизираних сеоских кућа коју је иницирао са циљем обезбеђивања квалитетнијих хигијенских услова за сеоско становништво. Преко супруге био је у родбинској вези са владарском породицом Обреновић (Radmanović 2017: 16). Супруга Ђорђа Станојевића била је „бивша двор­ ска госпођица” Стана, рођена Богићевић, ћерка генерала Антонија Боги­ ћевића.⁶ Имали су четворо деце а крсна слава била им је Свети Ђорђе.

Проблем

Предмет истраживања у овом раду је Станојевићев однос према српској култури и наслеђу. Садржајност предмета истраживања је кри­ теријум који је утицао на избор теме. Запажа се да ова тема није довољно обрађена или, прецизније исказано, да до сада није извршена адекватна синтеза његових активности као ни реализованих подухвата на овом пољу. Њену садржајност препознајемо на основу разноврсности про­ фесорових активности, међу којима су документовање, промовисање и афирмисање историјског, православног, културног, природног и музи­ чког наслеђа. Почев од активне улоге везане за руковођење хором, преко фотографисања манастира, цркава, вароши, пејзажа и ношњи, и уч­ ствовања у припреми текстова за годишње шематизме са календаром, до начина на који је песник опевао његове како реалне, тако и замишљене активности, однос личности Ђорђа Станојевића са српским наслеђем и културом је мултипотентна тема.

Свештојис српских манастира

Ангажман професора Ђорђа Станојевића на реализацији различитих видова фотографије одликовала је активност на националном и међу­ народном нивоу. Био је активан при Међународној фотографској асоци­ јацији за Европу, учествовао на Интернационалном конгресу за астро­ фотографију у Паризу 1887. године, на прослави педесетогодишњице

5 Овај текст би могао да представља писани наставак или конститутивни елемент документарног филмског серијала о заборављеним умовима Србије.

6 О њиховом црквеном венчању могла се прочитати вест у листу *Ново време* (*Novo vreme* 1891; Radmanović 2017: 16).

проналаска фотографије у Паризу 1890. године и на Другом конгресу за општу фотографију у Бриселу 1891. године (Malić 2008: 228–229). На конгресу у Бриселу био је члан радног председништва заједно са истакнутим научницима и уметницима, угледним европским стручњацима из области фотографије (Malić 2008: 229–230). Такође, неопходно је поменути да је прва сачувана слика у Србији која је израђена поступком фотографије у боји његово *Циџанче с виолином*⁷ из периода између 1907. и 1912. године (Malić 2008: 237). Ови показатељи дају легитимитет проучавању садржаја његових фотографија.

Слике манастира и цркава једна су тематска целина у његовој богатој и разноврсној колекцији фотографија. Фотографије *Манастир Раваница* и *Сеоска црква у источној Србији*, заједно са призорима из варошица, природе, живота људи на селу и људи у народној ношњи, садржане су у његовој фото-монографији *Србија у сликама* (Stanojević n. d.)⁸. Ово је прво такво издање у Србији, а планирано је објављивање још збирки али до реализације није дошло. Фото-албум *Бомбардовање Универзитета у Београду* (*Le bombardement de l'Université de Belgrade*) објавио је у Паризу 1915. године (Stanoiewitch 1915). На Балканској изложби у Лондону 1907. године, која је, према историчарима, међу најпотпунијим у којим је Србија учествовала (Milošević 2014), земљу је представио кроз 99 радова, међу којима су и уметнине, фреске, детаљи дубореза (Malić 2008: 239; Debeljković 1977: 49), цркве, кућни ентеријер и ношње. Према предлогу академика Љубомира Стојановића (1860–1930), који је усвојила Српска краљевска академија, планирано је да Станојевићевим фотографијама манастира буде илустрована књига српских народних песама коју је припремао сликар Паја Јовановић (1859–1957), међутим, ни тај план није реализован (Malić 2008: 239; Trifunović 1990; Radmanović 2017: 36–37).

Станојевић је три своје фотографије – *Јелашничка клисура (код Ниша)*, *Огледање на млавском врелу* и *Зайис (код Лесковца)* – приложио уз остале илустрације у књизи *Из науке о светлости*. У уводу за књигу образложио је своје мотиве: „покушао сам, да код неких појава скренем пажњу на наше, српске светлосне лепоте, и да на тај начин упутим читаоце на пажљивије посматрање оне разнолике игре светлости, која се у свима нашим пределима тако често јавља” (Stanojević 1895b: V).

Према Трифуновићу, Станојевић је српске манастире снимио 1889/90. године (Trifunović 1988: 121). Многобројне цркве, кивот са моштима, богослужбене књиге, мобилијар, портал и црквена јерархија део су опуса његових фотографија православног наслеђа. Међу снимцима налази се и *Освећење водовода у Неђошину*, која осликава аспект црквено-народног живота ауторовог родног краја.

Фотографије са темом српског православног наслеђа су следеће⁹:

7 Ова фотографија се појављује и под именом *Дечак са виолином*.

8 Питање године издања није разјашњено јер на самој фото-монографији година није наведена, али су у оптицају две претпоставке – 1901. и 1902. година.

9 Списак чине одабране фотографије из каталога изложбе „Ђорђе Станојевић – човек који је осветлио Србију”, одржане од 13. јануара до 1. септембра 2018. године у

Богородичина црква у Чачку, манастир Студеница, Пећка патријаршија, манастир Дечани, манастир Грачаница, манастир Каленић, манастир Љубостиња, манастир Манасија, манастир Раваница, црква Лазарица у Крушевцу, нова црква у Крагујевцу, манастир Жича, манастир Света Петка, манастир Враћевшница, манастир Светог Николе, манастир Благовести, црква у Тргу код Жагубице, манастир Боговађа, манастир Суводол, манастир Буково, стара црква у Љуборађи, манастир Раваница у Срему, Свети Роман у Ђунису, црква у Прахову, нова црква у Сокобањи, црква Светог Георгија Смедерево, манастир Матка, манастир Горњак, манастир Вратна, манастир Морача, манастир Витовница, брестовачка црква, манастир Ђелије, стара црква у Пожаревцу из 1831, Свети Никола код Ђуниса, ужичка црква, Бела црква каранска, овчарско-кабларски манастир Сретење Господње, манастир Липовац, манастир на Цетињу, манастир Крушедол, стара црква у Крагујевцу, звоник старе цркве у Крагујевцу, црква у Мачкату, црква у Параћину, црква и школа у Нишу, црква у селу Вражогрнци, овчарско-кабларски манастир Свете Тројице, стари манастир Јовање у Овчарско-кабларској клисури, црква Светог Николе, црква Свете Богородице у Куршумлији, сеоска црква у источној Србији, манастир Преображење, манастир Троноша, ћивот са моштима кнеза Лазара у Раваници у Срему, празнични минеј Божидара Вуковића из 1538. године – Сретење, Јеванђеља из ризнице овчарско-кабларског манастира Сретење, Каранско Јеванђеље из 1608, почетак Јеванђеља по Јовану, манастир Никоље под Кабларом, молитвени наслони у манастиру Крушедолу, Манастир Дечани – улаз у наос, архимандрит Владимир.

Природно наслеђе Србије

Деловање професора Ђорђа Станојевића на пољу фотографисања природног окружења спада у прве наше напоре везане за документовање природног наслеђа. Упоредо са формирањем Јестаственичког музеја, који је основан 1895. године, и збирке покретног геонаслеђа, професор Ђорђе Станојевић фотографисао природне лепоте Србије. Знатно пре увођења норматива Конвенција о заштити светског културног и природног наслеђа, која је усвојена на 17. заседању Организације Уједињених нација за просвету, науку и културу, одржаном у Паризу 1972. године (*Konvencija o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine* 1972), промовисао је природне локације и места од значаја из Србије, умрежавајући тако збирку културног и историјског са природним наслеђем.

О календару

У периоду 1891–1895. године професор Ђорђе Станојевић учествовао је у изради *Шемајшизма Краљевине Србије с календаром* који је излазио од 1854. године (Stanojević 1891: XVII–XXXIX, 1892: XVII–XXXVII, 1893:

Историјском музеју Србије, у Београду (Radmanović 2017: 144–168).

3–27, 1894a: IV–XXIX, 1895a: XX–XLV)¹⁰. Његово име стоји након текстова насловљених „Небо у години”, у којима даје детаљан опис астрономских појава које се очекују у току године, као и опширна објашњења основних појмова из астрономије допуњена илустрацијама, те опис и историјат астрономских инструмената, датирање и начин одређивања покретних празника у Српској цркви и датирање покретних и непокретних постова. У календарима до краја века приказ сличних појмова сажет је на свега 4 стране и не наводи се аутор. На основу изостанка верификованог ауторства и оскудности прилога може се претпоставити да у њиховој изради није учествовао. За 1901. и 1902. годину испод чланка „Стари и нови календар и година” забележено је да је одељак припремљен „према чланцима проф. Ђ. М. Станојевића *Небо у Државним календарима*”, уз коришћење и руских календара (*Državni kalendar Kraljevine Srbije* 1900: XIX; *Državni kalendar Kraljevine Srbije* 1901: XX). У наредним годинама, све до 1914. године, до које је публикација излазила, не помиње се име професора Станојевића. Његово ангажовање на изради текстова за годишње шематизме са календаром претходи доношењу *Закона о изједначавању старој и новој календара* који је ступио на снагу 10. јануара 1919. године (*Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca* 1919).

Поред вишегодишњег учешћа у изради државног календара, уочава се и његова истрајна кореспонденција са првојерархом Српске цркве митрополитом Михаилом Јовановићем (1826–1898) у вези са проблемом датирања празника у Православној цркви. Посредством разговора које су њих двојица водила почев од 1892. године, и докумената који су из њих произишли, митрополит је увидео значај ставова које је Станојевић заступао и прихватио његове предлоге са којима се обратио руском Светом Синоду и Цариградској патријаршији (Stanojević 1908: 60–61). Упркос томе што је Миланковићев покушај да реши проблем календара поново актуелна тема у историји науке, националној историографији и историји Српске цркве, Станојевићева залагања се изостављају. Посвећеност личности попут Татомира Миловука, Мојсија Пајића, Љубомира Узун-Мирковића, Ђорђа Станојевића, Милана Недељковића, Максима Трпковића и Петра Типе (Dimitrijević 2008b: 199–200; Janković 1984: 103) проблемима рачунања времена и празновања покретних празника у историји науке је и даље запостављена.

Олевани Станојевић

Народни песник Јован Јовановић Змај испевао је песму о Ђорђу Станојевићу у форми обраћања научнику. Овај „главни српски песник наших дана” (Tesla 1984: 130), како га описује Никола Тесла, професора Станојевића од милоште назива Ђока, идентично као што је његово име

¹⁰ У годишњим издањима шематизма са календаром које је штампала Државна штампарија Краљевине Србије не налази се година саме штампе, већ само година на коју се календар односи. Следујући датирање Народне библиотеке Србије приликом којег је коришћена процењена година издавања, наводимо годину на коју се календар односи.

исклесано на спомен-плочи код хидроцентрале „Под градом” из 1900. године на реци Ђетињи у Ужицу, чији је Станојевић идејни творац а која је направљена према Теслином патенту. Змај га у уводним стиховима лоцира на релацији између земље (дома) и небеса. У стиховима који следе побожни и родољубиви песник препознаје Ђокину народно-црквену опредељеност, пожртвованост и послушност влади и Господу. Песникова перцепција пледира да искаже и народну перцепцију. На крају песме Змај моли Станојевића да га се сети ако успе да оствари „лет” ка Богу.

Стихови су следећи¹¹:

Драги Ђоко
Давно би ти књигу посло,
Али брате не знам где си:
Часом чујем да си дома,
Часом опет на небеси.
Бог и душа свака јоште
Једног дана чути могу
Ђоку влада отпремила
Да однесе молбу Богу
Да на српство моћну руку
Милосрђа свога пружи
Да дуг српски на се прими
И из џепа свог одужи.
Ако знање дотле дође
Да жив човек Богу лети
Онда брате, онда брате
И мене се пред њим сети.

С поздравом
твој Јован Јовановић Змај

Појање и славословље Богу

Станојевић је био врстан пријатељ из завичаја са Стеваном Стојановићем Мокрањцем (1856–1914), као и дугогодишњи председник Београдског певачког друштва (1889–1900), у којем је Мокрањац био диригент од 1887. године (Prvo Beogradsko Pevačko Društvo n. d.).¹² Друштво је основано на празник Светог Василија Великог 1853. године, а током Мокрањчевог периода достигло је висок ниво у уметничком смислу. Наступало је широм земље и остварило је велик број гостовања по европским

11 Текст песме је цитиран у више издања (Dimitrijević 2008a: 39–41; Roslavcev, Веќејас 2004: 16, 20), а изложен је међу документима, списима и фотографијама у Спомен-соби Ђорђа Станојевића у Неготину, у згради Електродистрибуције.

12 Други истакнути председници и чланови Управе Хора били су Емилијан Јосимовић, Милан А. Петронијевић, Стева Тодоровић, Јован Бошковић, Милан Кујунџић, Раша Милошевић, Коста Џукић, Михаило Џукић, Михаило Валтровић, Бранислав Нушић и Милорад Шапчанин (Prvo Beogradsko Pevačko Društvo n. d.).

културним центрима. Београдско певачко друштво је било промо-тер српског традиционалног, народног и црквеног музичког наслеђа, а као краљевски амбасадор културе имало је и дипломатску улогу (Prvo Beogradsko Pevačko Društvo n. d.).

Запажена је велика турнеја мушког дела хора заједно са Стеваном Мокрањцем и професором Станојевићем по Немачкој 1899. године. Заштитници и покровитељи хора биле су владарске династије Обреновић и Карађорђевић, а од 1881. године велики добротвор је био и српски митрополит Михаило (Marković 2003: 39; Prvo Beogradsko Pevačko Društvo n. d.).

Рад овог хора рефлектовао је бригу о очувању музичког наслеђа и континуитет са традицијом насупрот утапању у инострану музичку традицију путем извођења „туђинских” песама или песама које су „компоноване у туђинском духу” и потискивања народне мелодије (Milanović 2016: 132–133). Период од 1882. године у Београдском певачком друштву обележен је неговањем аутентичне народне традиције која представља музички конституент нације, како је сагледавао тадашњи диригент Јосиф Маринковић (1851–1931) (Milanović 2016: 133). Ђорђе Станојевић је био међу виђеним интелектуалцима који, иако нису били професионални музичари, као председници или чланови Управе Хора су са своје позиције знатно утицали на идејни развој и стваралачко позиционирање Јосифа Маринковића до 1887. године, а затим и његовог наследника Стевана Мокрањца (Milanović 2016: 133). Програмска политика која је у Хору спровођена имала је шири значај јер је ова институција убрзо добила централну улогу у конституисању националне музичке традиције (Milanović 2016: 133).

Слоган „песмом за српство”, који сажима описани карактер Београдског певачког друштва, налазио се на застави освећеној на прослави тридесетогодишњице Друштва (Milanović 2016: 135; Kalik 1903).¹³ Свечани карактер прославе употпуниле су и речи Ђорђа Станојевића као једног од 14 представника певачких друштава и интелектуалаца који су том приликом одржали говоре и здравице.

Живојни мојо

*Нишџа није зрешније
него знајџи неку истџину
а не хџешџи је казајџи и другоме,
који је не зна
и у свом незнању луџа џамо амо,
машајуџи се чесџо и за највећу џоџрешку
(Stanojević 1882: VI)*

Животни мото Ђорђа Станојевића је завет верног човека и повезан је са жртвом. Његово својеврсно исповедање је очевидан пример искреног

¹³ Застава је израђена у Бечу и поклон је краљице Наталије (Milanović 2016: 135).

хришћанина. Он жртвује научну каријеру са намером да народу из којег је потекао преноси знање и искуство које је стекао на студијама и усавршавању у центрима као што су Берлин, Потсдам, Париз (Медон), Хамбург, Лондон (Гринич), Кју и Петроград (Пулково) (Simovljević 1980). Подучавајући студенте, утицао је на формирање српске елите у том необично тешком периоду. Бринуо се о условима за живот градске и сеоске популације као и о потребама младих у сврху чијег образовања је тестаментом завештао део своје непокретне имовине (Branković 2008: 45–46). Жеља му је била да се оформи фонд из којег би се стипендирало школовање два неготинска ђака годишње – најбољег и једног сиромашног. На седници одржаној 5. фебруара 1927. године Државни савет Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца је усвојио захтев Министарства за просвету да се оформи **Задужбина Ђоке Станојевића, професора универзитета**, која ће бити под надлежношћу Неготинске гимназије (Branković 2008: 47; Razvitak 1988: 64–98). Не зна се на који начин је коришћена завештана имовина¹⁴, али је познато да је Министарство за аграрну реформу и колонизацију укинуло задужбину 1946. године (Branković 2008: 47).

Станојевић о наслеђу

У предавању које је одржао пред питомцима и уваженим званицама на Војној академији у Београду приликом преузимања катедре за физику исказао је приврженост идеји очувања и значаја самог наслеђа. Демонстрирао је недвосмислен став указујући на улогу војске у заштити наслеђа. Као примере деструкције наводи паљење Александријске библиотеке и уништавање српског наслеђа којим су руководили калиф Омар, те турски султан Мурат и његови следбеници, респективно (Stanojević 1887: 68).

„А зар би калифа Омар спалио александријску библиотеку, а зар би Мурат и његови последници згазили копитом онако човечанске идеје наше хришћанске цркве, да су и *Омар* и *Мураиш* наишли преда се на добро наоружану пешадију и извежбану артиљерију?” (Stanojević 1887: 68)

Станојевић износи овај став на самом крају предавања закључујући обраћање. Такво темпирање сугерише да је ову мисао желео посебно да нагласи. Преношење таквих идеја студентима може се посматрати као труд усмерен ка томе да будуће генерације које претендују да буду српска елита не испусте из вида значај наслеђа. Сведочанство о његовом активном промовисању и бележењу наслеђа представља узор научницима, уметницима и културолозима за однос према историји, култури и традицији. Штавише, оно је и само део културног, научног, индустријског, фотографског наслеђа.

¹⁴ Познато је само да се над делом имовине водио спор.

Закључак

Синтезом деловања професора Ђорђа Станојевића на пољу бележења и очувања наслеђа обухваћене су његове практичне активности и ставови. Описане активности представљале су узор генерацијама које су дошле после њега за опхођење према аутентичном народном изразу и природним специфичностима Србије. Став песника представља одјек народа према личности Ђорђа Станојевића. Обједињавањем животописа са активностима добијена је нова слика структурисана различитим димензијама. Активности као што су фотографско документовање историјског наслеђа и традиционалног костима, грађење и очување музичког наслеђа, рад на календарима и типским сеоским кућама, као и промишљања у вези са наслеђем чине лик и дело професора Ђорђа Станојевића јаснијим што ову тему не ограничава, већ чини додатним извором инспирације за нова истраживања.

Литература

- Branković 2008: М. Branković, *Negotinski dani Đorđa Stanojevića*, u: *Đorđe Stanojević – život i delo: Povodom 150 godina od rođenja*, Milan Dimitrijević (ur.), Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti, odeljak u Novom Sadu, 43–49. [orig.] Бранковић 2008: М. Бранковић, Неготински дани Ђорђа Станојевића, у: *Ђорђе Станојевић – животи и дело: Поводом 150 година од рођења*, Милан Димитријевић (ур.), Нови Сад: Српска академија наука и уметности, одељак у Новом Саду, 43–49.
- Debeljković 1977: В. Debeljković, *Stara srpska fotografija*, Beograd: BIGZ.
- Dimitrijević 2008a: М. S. Dimitrijević, *Đorđe Stanojević – život i delo*, u: *Đorđe Stanojević – život i delo: Povodom 150 godina od rođenja*, Milan Dimitrijević (ur.), Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti, odeljak u Novom Sadu, 9–41. [orig.] Димитријевић 2008: М. С. Димитријевић, Ђорђе Станојевић – живот и дело, у: *Ђорђе Станојевић – животи и дело: Поводом 150 година од рођења*, Милан Димитријевић (ур.), Нови Сад: Српска академија наука и уметности, одељак у Новом Саду, 199–207.
- Dimitrijević 2008b: М. S. Dimitrijević, *Đorđe Stanojević i reforma Julijanskog kalendara*, u: *Đorđe Stanojević – život i delo: Povodom 150 godina od rođenja*, Milan Dimitrijević (ur.), Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti odeljak u Novom Sadu, 199–207. [orig.] Димитријевић 2008: М. С. Димитријевић, Ђорђе Станојевић и реформа Јулијанског календара, у: *Ђорђе Станојевић – животи и дело: Поводом 150 година од рођења*, Милан Димитријевић (ур.), Нови Сад: Српска академија наука и уметности одељак у Новом Саду, 199–207.
- Državni kalendar Kraljevine Srbije* 1900: *Državni kalendar Kraljevine Srbije za godinu 1901. koja je prosta*, Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije. [orig.] Државни календар 1900: *Државни календар Краљевине Србије за годину 1901. која је простиа*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Državni kalendar Kraljevine Srbije* 1901: *Državni kalendar Kraljevine Srbije za godinu 1902. koja je prosta*, Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije. [orig.]

- Државни календар 1901: *Државни календар Краљевине Србије за годину 1902. која је простила*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Janković 1984: N. Janković, Srbi i reforma Julijanskog kalendara, u: Zbornik radova VII nacionalne konferencije, *Publikacije Astronomskog društva „Ruđer Bošković”*, 4, Beograd.
- Kalik 1903: S. Kalik, *Spomenica Beogradskog pevačkog društva prilikom proslave pedesetogodišnjice 25. maja 1905. god.*, Beograd: „Miloš Veliki” – Štamparija Војовића и Мићића. [orig.] КалиК 1903: С. КалиК, *Споменица Београдског певачког друштва приликом прославе педесетогодишњице 25. маја 1905. год.*, Београд: „Милош Велики” – Штампарија Војовића и Мићића.
- Konvencija o zaštiti svetske kulturne i prirodne baštine* 1972: Konvencija o zaštiti svet-ske kulturne i prirodne baštine, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori* br. 56/74.
- Malić 2008: G. Malić, Nova razmatranja doprinosa i uloge Đorđa M. Stanojevića u srpskoj fotografiji na prelomu XIX i XX veka, u: *Đorđe Stanojević – život i delo: Povodom 150 godina od rođenja*, Milan Dimitrijević (ur.), Novi Sad: Srpska akademija nauka i umetnosti odeljak u Novom Sadu, 227–243. [orig.] Малић 2008: Г. Малић, Нова разматрања доприноса и улоге Ђорђа М. Станојевића у српској фотографији на прелому XIX и XX века, у: *Ђорђе Станојевић – животи и дело: Поводом 150 година од рођења*, Милан Димитријевић (ур.), Нови Сад: Српска академија наука и уметности одељак у Новом Саду, 227–243.
- Marković 2003: T. Marković, Pevačko društvo kao označitelj srpske kulture – povodom 150. godišnjice osnivanja Prvog beogradskog pevačkog društva 1853–2003, *Novi zvuk – internacionalni časopis za muziku*, 22, 38–45. [orig.] Марковић 2003: Т. Марковић, Певачко друштво као означитељ српске културе – поводом 150. годишњице оснивања Првог београдског певачког друштва 1853–2003, *Нови звук – интернационални часопис за музику*, 22, 38–45.
- Milanović 2016: B. S. Milanović, *Evropske muzičke prakse i oblikovanje nacije kroz kreiranje nacionalne umetničke muzike u Srbiji u prvim decenijama XX veka*, doktorska disertacija, Beograd. [orig.] Милановић 2016. Б. С. Милановић, *Европске музичке праксе и обликовање нације кроз креирање националне уметничке музике у Србију у првим деценијама XX века*, докторска дисертација, Београд.
- Milošević 2014: D. Milošević, *Đorđe Stanojević: Fotografija*, 15. februar 2014. <<http://www.unilib.rs/oni-su-gradili-srbiju/djordje-stanojevic/fotografija.php>> 1. 4. 2019. [orig.] Милошевић 2014: Д. Милошевић, *Ђорђе Станојевић: Фотографија*, 15. фебруар 2014. <<http://www.unilib.rs/oni-su-gradili-srbiju/djordje-stanojevic/fotografija.php>> 1. 4. 2019.
- Novo vreme* 1891: *Novo vreme*, 14. februar 1891, 4. [orig.] *Ново време: Ново време*, 14. фебруар 1891, 4.
- Prvo Beogradsko Pevačko Društvo n. d.: Prvo Beogradsko Pevačko Društvo, *Istori-jat hora* <http://www.pbpd.info/index.php?option=com_content&view=article&id=108&Itemid=112> 1. 4. 2019. [orig.] Прво Београдско Певачко Друштво н. д.: Прво Београдско Певачко Друштво, *Историјати хора* <http://www.pbpd.info/index.php?option=com_content&view=article&id=108&Itemid=112> 1. 4. 2019.

- Radio Elementi* 2018: *Radio Elementi*, radio emisija, <<http://elementarium.cpn.rs/radio/covek-koji-je-osvetlio-srbiju/>> 1. 4. 2019.
- Radmanović 2017: Š. Radmanović, *Ђорђе Станојевић: човек који је осветлио Србију*, Београд: Историјски музеј Србије. [orig.] Радмановић 2017: Ш. Радмановић, *Ђорђе Станојевић: човек који је осветлио Србију*, Београд: Историјски музеј Србије.
- Razvitak 1988: *Razvitak*, mart – april, 2. [orig.] *Развитак* 1988: *Развитак*, март – април, 2.
- Roslavcev, Већејас 2004: S. Roslavcev, L. Већејас, *Prof. Ђорђе Станојевић – Pionir elektrifikacije u Srbiji*, Београд: Elektroprivreda Srbije. [orig.] Рославцев, Бечејац 2004: С. Рославцев, Л. Бечејац, *Проф. Ђорђе Станојевић – Пионир електрификације у Србији*, Београд: Електропривреда Србије.
- Simovljević 1980: J. Simovljević, *Astronomija*, u: Vitorović, D. (ur.), *Četrdeset godina Prirodno-matematičkog fakulteta u Beogradu, s osvrtnom na razvoj nastave prirodnih i matematičkih nauka u Beogradu, 1947-1977*, Београд: Природно-математички факултет Универзитета у Београду, 165–194, <<http://astro.matf.bg.ac.rs/istor1.htm>> 1. 4. 2019.
- Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca* 1919: *Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, 28. januar 1919, godina 1, broj 2.
- Stanojević 1882: Ђ. М. Станојевић, *Zvezdano nebo nezavisne Srbije*, Београд: Краљевско-српска државна штампарија. [orig.] Станојевић 1882: Ђ. М. Станојевић, *Звездано небо независне Србије*, Београд: Краљевско-српска државна штампарија.
- Stanojević 1887: Ђ. М. Станојевић, *Vasiionska energija i Moderna fizika: uvodno predavanje profesora Ђ.М. Станојевића*, Београд: Краљевско-српска државна штампарија. [orig.] Станојевић 1887: Ђ. М. Станојевић, *Васионска енергија и Модерна физика: уводно предавање професора Ђ.М. Станојевића*, Београд: Краљевско-српска државна штампарија.
- Stanojević 1891: Ђ. Станојевић, *Nebo u godini 1891*, u: *Šematizam Kraljevine Srbije s kalendarom za godinu 1891*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, XVII–XXXIX. [orig.] Станојевић 1890: Ђ. Станојевић, *Небо у години 1891*, у: *Шематизам Краљевине Србије с календаром за годину 1891*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, XVII–XXXIX.
- Stanojević 1892: Ђ. Станојевић, *Nebo u godini 1892*, u: *Šematizam Kraljevine Srbije s kalendarom za godinu 1892. koja je prestupna*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, XVII–XXXVII. [orig.] Станојевић 1891: Ђ. Станојевић, *Небо у години 1892*, у: *Шематизам Краљевине Србије с календаром за годину 1892. која је прескупна*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, XVII–XXXVII.
- Stanojević 1893: Ђ. Станојевић, *Nebo u godini 1893*, u: *Shematizam Kraljevine Srbije s kalendarom za godinu 1893*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 3–27. [orig.] Станојевић 1892: Ђ. Станојевић, *Небо у години 1893*, у: *Схематизам Краљевине Србије с календаром за годину 1893*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 3–27.
- Stanojević 1894а: Ђ. Станојевић, *Nebo u godini 1894*, u: *Državni kalendar Kraljevine Srbije (sa šematizmom) za godinu 1894*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, IV–XXIX. [orig.] Станојевић 1893: Ђ. Станојевић, *Небо у години 1894*, у: *Државни календар Краљевине Србије (са шематизмом)*

- за годину 1894., Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, IV–XXIX.
- Stanojević 1894b: Ђ. Stanojević, *Nikola Tesla i njegova otkrića*, Београд: Штампарија Краљевине Србије. [orig.] Станојевић 1894: Ђ. Станојевић, *Никола Тесла и његова открића*, Београд: Штампарија Краљевине Србије.
- Stanojević 1895a: Ђ. Stanojević, *Nebo u godini 1895*, u: *Državni kalendar Kraljevine Srbije za godinu 1895*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, XX–XLV. [orig.] Станојевић 1894: Ђ. Станојевић, *Небо у години 1895*, у: *Државни календар Краљевине Србије за годину 1895*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, XX–XLV.
- Stanojević 1895b: Ђ. М. Stanojević, *Iz nauke o svetlosti*, Београд: Српска књижевна задруга. [orig.] Станојевић 1895: Ђ. М. Станојевић, *Из науке о светлости*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Stanojević 1908: Ђ. М. Stanojević, *Netačno praznovanje Vaskrsenja u pravoslavnoj crkvi i reforma kalendara, Preštampano iz „Vesnika Srpske Crkve”*, Београд: Штампарија Андре Петровића. [orig.] Станојевић 1908: Ђ. М. Станојевић, *Нетачно празновање Васкрсења у православној цркви и реформа календара, Прештампано из „Весника Српске Цркве”*, Београд: Штампарија Андре Петровића.
- Stanojević n. d.: Ђ. М. Stanojević, *Srbija u slikama*, 1, Београд. [orig.] Станојевић н. д.: Ђ. М. Станојевић, *Србија у сликама*, 1, Београд.
- Stanoiewitch 1915: G. M. Stanoiewitch, *Le bombardement de l'Université de Belgrade*, Paris: M. Vermot.
- Tesla 1984: N. Tesla, Zmai Iovan Iovanovich – The Chief Servian Poet, *Century Magazine*, 9, 130–131. http://www.teslacollection.com/tesla_articles/1894/century_magazine/nikola_tesla/zmai_iovan_iovanovich_the_chief_servian_poet 1. 4. 2019.
- Tomić, Tomić 2019: В. М. Tomić, М. Tomić, Општа класификација „васионске енергије” код Ђорђа Станојевића, у: Dimitrijević, М. С. (ur.), *Zbornik radova Konferencije „Razvoj astronomije kod Srba X”*, Београд, 22–26. април 2019. године, Publ. Astr. друш. „Ruđer Вошковић”, 19, 323–330. [orig.] Б. М. Томић, М. Томић, Општа класификација „васионске енергије” код Ђорђа Станојевића, у: Димитријевић, М. С. (ур.), *Зборник радова Конференције „Развој астрономије код Срба X”*, Београд, 22–26. април 2019. године, Публ. Астр. друш. „Руђер Бошковић”, 19, 323–330.
- Trifunović 1988: D. Trifunović, *Vojna akademija u Beogradu (Razvoj mehaničkih nauka)*, *Godišnjak grada Beograda*, XXXV, 121–137. [orig.] Трифуновић 1988: Д. Трифуновић, *Војна академија у Београду (Развој механичких наука)*, *Годишњак града Београда*, XXXV, 121–137.
- Trifunović 1990: D. Trifunović, *Tri priloga o životu i delu P. Jovanovića*, *Zbornik Narodnog muzeja*, 14 (2), 41–79. [orig.] Трифуновић 1990: Д. Трифуновић, *Три прилога о животу и делу П. Јовановића*, *Зборник Народног музеја*, 14 (2), 41–79.

Bojan M. Tomić
Milica M. Tomić

ЂОРЂЕ СТАНОЈЕВИЋ И НАСЛЕЂЕ

Summary

This paper synthesizes the work of a Serbian physics professor, Ђорђе Станојевић, in the field of recording and preserving heritage. His practical activities in the form of documenting and promoting the historical, Orthodox, cultural, natural, and musical heritage, as well as the attitude he showed about this topic are likewise included here. Stanojević had a leading role in the Belgrade Singing Society, compiling a rich photo-documentation of Serbian Orthodox sacred material, local communities, landscapes, and folk dresses, as well as working on the preparation of texts for yearly calendars. In his public address he supported the necessity of heritage protection and its importance. The way in which his role of people's representative was perceived by the famous Serbian poet and physician Jovan Jovanović Zmaj, is correlated with his activities. The legacy of this distinguished person from the second half of the 19th and the first few decades of the 20th century demonstrates the union of cultural, historical, and scientific heritage.

Keywords: Ђорђе Станојевић, Serbian heritage, history of photography, Belgrade Singing Society

*Примљен: 2. септембра 2019. године
Прихваћен: 28. маја 2021. године*